

SIRLJ.: Словарь русского литературного языка. I—XVII. Москва—Ленинград 1950—1965
 SIRJaz.: Словарь русского языка XI—XVII вв. I—. Москва 1975—
 StudSl.: Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae. Budapest. I (1955)—
 Vasmer, RussEtWb.: VASMER, MAX, Russisches etymologisches Wörterbuch. I—III.
 Heidelberg 1953—1958

Hungaro-Slavica 1983

IX. Internationaler Slavistenkongress. Kiev, 6—13. September 1983. Herausgegeben von L. Hadrovics, A. Hollós. Akadémiai Kiadó, Budapest 1983. 336 l.

A szláv filológusok I. nemzetközi kongresszusát a „szlavisztika atyja”, Josef Dobrovský (1753—1829) halálának századik évfordulóján, 1929-ben tartották Prágában. A II. szlavista kongresszusra 1934-ben került sor Varsóban és Krakkóban. A III. kongresszusnak a tervek szerint 1939-ben kellett volna Belgrádban lefolynia. Az előkészületek megtörténtek, a kongresszus megtartását azonban a második világháború kitörése megakadályozta. Az öt évenként sorra kerülő kongresszusok felújítását az 1955-ben Belgrádban rendezett szlavisztikai konferencia határozta el. 1958-ban Moszkva volt a színhelye a minden korábbinál nagyobb szabású, IV. nemzetközi szlavista kongresszusnak. Öt évre rá, 1963-ban Szófia adott otthont az V. szlavista kongresszus résztvevőinek. 1968-ban Prágában a VI. nemzetközi szlavista kongresszusra, majd 1973-ban Varsóban a VII-re, 1978-ban Zágrábban a VIII-ra, s — végül — 1983-ban Kijevben a IX-re került sor.

A magyar szlavisták, akik között nyelvészek és irodalmárokon kívül történészek is vannak, előbb az 1955-ben megindított, széles profilú Studia Slavica folyóiratban tették közzé kongresszusi előadásait. 1978-ban önálló kötetben — Hungaro-Slavica 1978 — jelentek meg a zágrábi kongresszus magyar résztvevőinek előadásai. Ezt a hagyományt folytatja a most megbeszélésre kerülő Hungaro-Slavica 1983, amely a kievi nemzetközi szlavisztikai kongresszus magyar résztvevőinek előadásait foglalja magában.

A kötet harminc előadás szövegét tartalmazza, ebből 12 nyelvészeti, 16 irodalomtudományi, 2 pedig történeti tárgyú. Ismertetésemet a nyelvészeti tárgyúakra korlátozom, de szóba hozom az irodalomtudományi tárgyúak közül is azokat, amelyeknek szorosabb kapcsolatuk van a nyelvészettel.

Dezső László előadása az ukrán nyelvtan történeti-tipológiai jellemzésével foglalkozik az orosz és a szerb-horvát nyelvtannal összevetve (17—31, oroszul). — Gregor Ferenc dolgozata a szlovák nyelv magyar eredetű mellékneveit vizsgálja (61—75, németül). A tárgyalt melléknevek zöme nyelvjárási jellegű. A szlovák köznyelvben is járatosak a következők: barnavý < m. barna, denglavý < m. gyenge, chýrečný < m. híres, kalavný < m. kellő, meravý < m. merő, tárný < m. tár(szekér). — Hadrovics László tanulmánya a magyar—szláv kétnyelvűséget vizsgálja a XVIII. és a XIX. század költészetében (77—85, németül). A magyarországi születésű vagy iskolázottságú szláv költők közül magyar nyelvű költeményeket is írt a horvát M. P. Katančić (1750—1825), a horvát Ivan Mažuranić (1814—1890), a szerb Jovan Pačić (1771—1849), a szerb Mihajlo Vitković (1778—1829) és a szlovák Pavol Országh-Hviezdoslav (1849—1921). Közülük azonban csupán Vitkovićből lett igazán kétnyelvű költő. — H. Tóth Imre előadása az óbolgár (ószláv, óegyházi szláv) nyelv orosz redakciója keletkezésének vizsgálatához járul hozzá az írásrendszer sajátosságai alapján (104—116, oroszul). — Jánoska Sándor előadása a korreferens mutató névmást vizsgálja az orosz és a magyar nyelvben (129—136, oroszul). — Király Péter előadása a magyaroknak idegenektől használt *ugri* nevét tárgyalja a keleti szlávokkal kapcsolatosan (167—183, oroszul). — Lieli Pál előadása a szláv *y* megánhangzó fonémaértékének elvesztéséhez szól hozzá (195—199, oroszul). — Morvay Károly előadása a frazeológia kérdéseivel, mégpedig a „sztereotipizmusokkal” és a frazeologizmusokkal foglalkozik (201—209, lengyelül). — Nyomárkay István előadása az idegen szavak vizsgálatának szintaktikai aspektusát tárgyalja (221—229, németül). — Papp Ferenc előadása az orosz és a magyar igei asszociációk kontrasztív vizsgálatával foglalkozik (231—245, oroszul; magyar nyelvű változat: MNy. 80 : 202—6). — Pete István előadása az esetek sorrendjével foglalkozik a szerb-horvát névszók paradigmájában (247—249, oroszul). — Péter Mihály előadása a személyeket expresszív módon jellemző névszókkal foglalkozik az orosz nyelvben, adalékot szolgáltatva a szláv és nem szláv nyelvek kontrasztív onomatológiájához (251—266, oroszul). — Székely Nina előadása a nevek poetikájáról és a műfordításról szól V. Suksin novellisztikája magyar fordításának anyaga alapján (281—296, oroszul). — Zoltán András előadása a lengyel—keleti szláv nyelvi

érintkezések néhány aspektusát tárgyalja azoknak a szókészletbeli polonizmusoknak az alapján, amelyek Rettegett Ivánnak Bátori Istvánhoz küldött leveleiben található (333–344, oroszul).

A tipográfiailag kifogástalan kötetben közzétett előadások tematikai gazdagsága és magas színvonala bizonyára öregbíteni fogja a magyar szlavisztika nemzetközi tekintélyét.

KISS LAJOS

Gyula Décsy: Sprachherkunftsforschung

Band II. Semogenese/Paläosemiotik. Eurasian Linguistic Association, Berlin—Bloomington—London—Paris—Toronto 1981. 78 l.

Décsy Sprachherkunftsforschungjának második kötete a nyelvi jel és a nyelvi jelek rendszerének genezisével foglalkozik. Bevezető, általános értékelésként ugyanazt mondhatjuk, amit a tanulmány első, hangtani részéről: lényegretörően dokumentált leírás a nyelv kialakulásának (harminc–negyven ezer év előtti) szemiotikai—jelentéstani fejlődéséről. A mű gondolatmenete röviden a következő.

1. Az állatvilágból átörökölt képességek és azok korlátozott volta — az utóbbi mint a fejlődés geheni értelemben vett serkentője — jelöli ki a nyelv fejlődésvonalát. Mindenekelőtt az, hogy az ember számára szubliminárisan létező összetevőket az ember maga — kényszerűen — kiszűri saját interakciós rendszeréből, és egy korlátozott halmazal dolgozik. Az alapvető környezeti tényezőkkel mint fogalmi tényekkel szemben a nyelv konzervatív (a *napkelte* mindmáig a ptolemaioszi világszemléletet tükrözi).

2. Ha a világ alapvető tényállásai az elsődlegesek az ember számára, akkor a megnevezésnek is elsődlegesnek kell lennie a megnevezések viszonyaival szemben, tehát a lexéma régiebb a grammatikai formánál (a grammatikai formák hordozói, a 'grammémák', 1. 3. l., általánosan tőszói eredetűek), s eredetileg lexémasoroknak kellett kialakulniuk. Tehát az eredeti (nyelvi) kifejezőmód — analitikus.

3. Az emotív tényezők visszaszorulása a racionális javára végső soron genetikailag abból vezethető le, hogy az evolúció földadta a szimmetria elvét a szervezet felépítésében: a bal féltelke az agyban inkább helye a racionális tudati megközelítésnek, s a jobb kéz tevékenysége is innen irányítódik, illetőleg ide hat vissza.

4. A világ nyelvi jelekben való kezelésének módját a szerző ellentétekben ragadja meg (*emotív vs. racionális, konkrét vs. absztrakt* stb.). Ha föltételezzük, hogy az állati közlés tartalma szintén jórészt önkényes jelekbe foglalt szeméma, akkor egyrészt azt kell mondanunk, hogy a nyelvi jel önkényes volta az embernél szintén öröklött, másfelől, hogy a „nyelvi jel — jeltárgy” kapcsolatok sorozatainak kialakulása biológiailag determinált és közösségi szükségletekben fogant. E két feltétel egymást kölcsönösen alakította-erősítette, az ismeretszerzési kényszer által halmozott fogalomkészlet „nyomása” (*Begriffsdruck*) alatt. (A szerző nyomósan érvel amellett, hogy az emberi nyelvekben is az önkényes jel elsődleges a motíválttal szemben.) A kialakulás mechanizmusában az utánzás/ismétlés játszott vezető szerepet.

5. A nyelv létrejöttében az élet fundamentális folyamatainak megfelelő, analóg folyamatoknak kellett szerepet játszaniuk, ezek: osztódás/egyesülés, ami megfelel a nyelvi tagolás/szintézis mozzanatának, a 'feromon-kommunikáció' (jelátvitel kémiai anyagok útján, illetőleg közegében), ehhez kapcsolódóan az érzékszervi kommunikációs típusok mechanizmusa, ideértve a hangjelzést is.

6. A kommunikáció tartalmi ősnymai: *meleg/hideg, világos/sötét, mozgás/(viszonylagos) mozgáshiány, én/más* elkülönítése, valamint egyrészt a tárgyi relációk, másfelől a legősibb szemémák közötti relációk kialakulása, amely utóbbinak az ősi szófajkategóriák létrejötte felel meg, továbbá a viszonyítási aspektusoké (idő, modalitás, kauzalitás, finalitás).

7. A nyelv kialakulásában — grammatikai szempontból — az utolsó nagy történeti szakasz a morfematikus egységek (Bloomfield kifejezésével: kötött és kötetlen morfémák) kifejlődése volt.

A recenzens a műhöz — legfontosabbként — az alábbi megjegyzéseket fűzi.

1. Minden fontos, ami e tárgykörben új — pl. neurobiológiai — ismereteket von bele a kérdés szemléletébe. Décsy ismeretleméleti és agyidegfüziológiai háttéranyaga ebben a tekintetben igen érdekes.